

Список використаних джерел

1. Архипенко О. Теоретичні нотатки / О. Архипенко // Хроніка 2000. Наш край : український культурологічний альманах. – Київ : Довіра, 1993. – Вип. 5 (7). – С. 208-255.
2. Бурлюк Д. Фрагменты из воспоминания футуриста. Письма. Стихотворения / Д. Бурлюк. – СПб. : Пушкинский фонд, 1994. – 383 с.
3. Волошина Н.Й. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури. – К. : Рад. школа, 1985. – 102 с.
4. Грищук Б. Блюз у джазових тонах. Проза поета, поезія прозаїка / Б.Грищук. – Хмельницький: Поділля, 1998. – 247с.
4. Малевич К. Черный квадрат. – СПб. : Азбука, 2001. – 576 с.
5. Мах Э. Познание и заблуждение. Очерки по психологии исследования / Э. Мах. – М. : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2003. – 456 с.

The article deals with the feasibility of studying of the works of Podillia writer Bronislav Gryschnik at the lessons of literature of the native land. Their subtle psychology, aesthetic component and insightful lyricism positively influence the formation of thoroughly well-educated senior readers.

Key words: Podillia writer, blues, jazz, psychology, aesthetic perception, senior student.

УДК 373.5:821.161.2

Лілік О. О.

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ІМПРЕСІОНІСТИЧНИХ ТВОРІВ СТУДЕНТАМИ-ФІЛОЛОГАМИ (НА МАТЕРІАЛІ «БЛАКИТНОГО РОМАНУ» ГНАТА МИХАЙЛИЧЕНКА)

Автор робить спробу проаналізувати «Блакитний роман» Г.Михайличенка в контексті розвитку української імпресіоністичної прози ХХ століття. З цією метою він звертає увагу на проблему визначення жанру твору, стильові особливості роману, своєрідність образної системи. Автор розробляє модель аналізу «Блакитного роману» Г.Михайличенка магістрантами-філологами у ВНЗ, пропонує план практичного заняття, систему запитань і завдань з метою дослідження імпресіоністичної природи твору.

Ключові слова: імпресіонізм, роман, сюжет, образ, практичне заняття.

«Блакитний роман» Г. Михайличенка продовжує імпресіоністично-символістську традицію в українській літературі: дослідники підкреслюють спорідненість цього твору із новелою «Intermezzo» М. Коцюбинського, з творчими пошуками М. Яцкова, Г. Хоткевича. Опитування й анкетування учнів і студентів засвідчило, що вони відчують значні труднощі під час сприймання імпресіоністичних творів, що пов'язано зі стильовими особливостями художніх текстів, специфікою їх композиції і сюжету. Читачі не усвідомлюють художньо-естетичної цінності цих творів, оскільки до сьогодні відсутня методика вивчення імпресіоністичної прози.

Творчість Г. Михайличенка загалом і його «Блакитний роман» зокрема є однією з найбільших загадок літературного процесу першої третини ХХ ст. Уперше твір був надрукований у журналі «Шляхи мистецтва» 1921 року, а згодом вийшов окремим виданням, одержавши неоднозначні, полярні оцінки – від захоплення до різкого заперечення. Дослідники робили спроби проаналізувати символіку твору, його жанрово-стильові особливості, проблематику та зв'язок з тогочасною дійсністю. «Блакитний роман» був сприйнятий критикою як авангардний, епатажний, експериментаторський. В. Коваленко у 20-ті роки ХХ століття

назвав його найзаплутанішим і найнезрозумілішим твором в історії української літератури, а Ю. Якович – одним з найбільш загадкових у світовій літературі. Встановлення комуністичного режиму, утвердження тоталітарного ладу, панування відповідної ідеології призвели до того, що літературний твір фактично був вилучений на тривалий час з мистецького процесу і фактично до сьогодні залишається невідомим широкому колу, а серед літературознавців тривають дискусії щодо художніх особливостей «Блакитного роману».

У процесі розробки моделі вивчення «Блакитного роману» у ВНЗ ми спираємось на теоретичні праці науковців-методистів (Н. Волошиної, А. Градовського, С. Жили, О. Куцевол, Г. Токмань) і методичні матеріали вчителів-практиків. Метою статті є аналіз «Блакитного роману» Г. Михайличенка як імпресіоністичного твору, розробка моделі вивчення твору студентами-філологами.

Перша третина ХХ століття позначена цілою низкою кризових подій і явищ: Перша світова війна, події національно-визвольної революції, хаос у країні, екзистенціальні стани і невпевненість людей у завтрашньому дні породили нову особистість, людину з розколотою, роздвоєною психікою. Саме така людина стає об'єктом зображення в художній літературі пореволюційного десятиліття, оскільки стандартний, звичайний реалістичний образ, який панував у прозі ХІХ століття, втрачає свою роль, натомість на передній план виходить страдник, бунтівник, здатний до рефлексії, герой з дисгармонійним внутрішнім життям, що перебуває у трагічній суперечності із навколишнім світом.

Саме тому автори-імпресіоністи прагнуть дослідити внутрішній світ такої людини, її реакції на події навколишнього світу, проаналізувати стан особистості і в нормальному, і в екстремальному станах. Для таких текстів характерним є відтворення психіки героя через потік думок, асоціацій, вражень, спогадів, які пов'язані, насамперед, з перебігом переживань [4]. Заглиблення героя у спогади чи мрії відбиває те, що він переживає саме у цю мить, і пов'язане з його сприйманням дійсності. Так, у «Блакитному романі» події переносяться із зовнішнього життя у внутрішній світ героя, у сферу сприймання, спогадів, самоспостережень наратора. Про реальні події ми дізнаємося з коротких натяків, які подає автор: революція – «червона заграва», катівні, в'язниці, де часто перебував Г. Михайличенко за свою політичну діяльність – «вогкий льох», дача під Києвом, на якій переховувався автор і яку називали «На Кручі» – «Темно й дико на дачі. На Кручі над насипом грізним центрозалізничці...» [5, с. 108].

Головна увага приділяється внутрішньому світові головного героя. Очевидно з цим фактом пов'язані жанрово-стильові особливості твору. Читач одразу звертає увагу на ритмічність художньої мови твору, що наближає «Блакитний роман» до поезії: «У темних проваллях одвічної тайни снувалась легенда аорист. Знаки незнані і давні Твою тамували блакить. Чийсь придорожній надгробок з дикого каменю дороговказом шлях Твій відзначив, нудьгу невимовну й байдужу у душу Тобі навівав» [5, с. 107]. У розділі «Коли пожовкне листя» автор використовує ритмічну, іноді римовану мову для поглиблення психологізму і підкреслення важливості і щирості почуттів ліричного героя: «Від блідоокої Іріс з поцілунком смерти тьмавий незримий ефір Нілі свяченого твір златно-срібній осені в жертву мою насолоду коханням приніс, насолоду смертю Іріс...» [23, с. 100]. Основним композиційним прийомом «Блакитного роману» є рефрен, який нагнітає емоційну напругу: «Первісний шал і дикунська невибагливість», «Вона щодня носила квіти до підніжжя свого улюбленого, оповивала його камінь своїми гарячими руками й лащилась до нього гнучким смуглявим тілом» [5, с. 98].

Це дало змогу літературознавцям розглядати твір як поезію в прозі. А. Підпалий вважає «Блакитний роман» «стопроцентною поезією», підкреслюючи його ритмічність і ліризм. Р. Мовчан наголошує на тому, що він написаний як антироман, у якому до невпізнання зруйновано не лише такі соціальні моделі, як «людина і клас», «людина і нація», «людина і суспільство», а навіть вічну, універсальну модель «людина і світ». Натомість, як стверджує дослідниця, зовсім по-модерністському моделюється співвідношення відчуття й реальності, душі й тіла: душа промовляє мовою тіла (письменник замінює опис почуттів еротичними

сценами), а реальність – революційні події в Україні – переноситься в трансцендентну площину [6, с. 86]. Це моделювання здійснюється на рівні сюжету, який є хаотичним і тримається на інтимних стосунках героїв. Ми схилиємося до думки про приналежність «Блакитного роману» до жанру імпресіоністичної повісті, яка була популярна в творчості багатьох письменників ХХ ст. До цього жанру зверталися А. Головка, М. Івченко, М. Хвильовий, Г. Косинка, О. Турянський, В. Підмогильний, П. Панч, які спиралися на досвід своїх попередників та європейських імпресіоністів.

«Блакитний роман» складається із восьми частин: «Інтродукція», «Коли пожовкне листя», «В садку коло хати», «Палала червона заграва», «Аорист», «Під місячним промінням», «Блакитні душі», «Посвята» [5]. Кожен із розділів має свій настрій, відповідну колористику та наскрізний мотив оповіді. Основою побудови імпресіоністичного твору є не розвиток подій чи сюжет, а відтворення емоцій і вражень ліричного героя. Це дає змогу дослідникам говорити про кільцеву та мозаїчну структуру цього твору, що також пов'язано з поєднанням в оповідній манері письма епічного, ліричного та драматичного начал [7].

Художній твір має специфічний хронотоп, завдяки якому увиразнюється картина відображення: сьогодення переривається вкрапленнями минулого та майбутнього, тобто спогадами, напливами, мареннями, роздумами, мріями. Читач не може зрозуміти, у якій хронологічній послідовності відбувалися події в житті головного героя «Блакитного роману», він то перебуває в центрі подій (наприклад, розстріл людей з кулемета, лежачи на даху), то одразу ж переноситься за межі міста, «у якому нема жодного уряду» і опиняється поряд з Чоловіком, спостерігаючи «червону заграву» зі сторони. Так само оповідь переривається частими мареннями головного героя, снами: *«Білі ночі рідко бувають. Ти не спав, але снів. Білі ночі холодні. Білі ночі думку твою устрикнули. Твоя думка проснулася, встала. Ти визирнув у вікно і побачив – Білдою вулицею міста йшла Іріс з Чоловіком у парі. Лащилась палко до нього»* [5, с. 115]. Така часово-просторова організація твору закладає фундамент для сюжету та композиції: сюжетність повністю відсутня в «Блакитному романі». Імпресіоністична повість, на думку С. Журби, є сюжетно-композиційно нескомпонованим твором, бо визначити основні елементи її оформлення у традиційному значенні майже неможливо. Її структура нагадує фреску [3].

Фрагментарність, обірваність і нечіткість спостерігається і у формі викладу. Оповідач є дещо відстороненим «Я», яке з відстані розповідає про події та переживання головного героя «Ти», адресуючи свої слова то до читача, то до самого головного героя. Проте подекуди він також втручається у свій власний виклад, взаємодіючи з героями повісті: *«Я часто одвідував Іну. Я б хотів вітати й Тебе, але Ти не звертав на мене уваги: я часто одвідував Іну»* [5, с. 114]. Іноді ми навіть не можемо відділити мову оповідача від невласне прямої мови головного героя, проте в деяких епізодах ми чітко бачимо саме бажання, думки, прагнення оповідача, які проглядаються з-під нагромадження різноманітних настроїв героя «Ти».

Іншою характерною рисою імпресіоністичного письма є його зв'язок з іншими видами мистецтва. Уже з самої назви «Блакитного роману» ми можемо зробити висновок про близькість літературного твору з малярським, що пояснюється пошуком автора відповідної форми для відтворення почуттів і переживань «Ти»-героя. Афективні, істеричні стани душі головного героя передаються засобами живопису, тобто різноманітними відтінками кольорів, замальовками. Також автор використовує слухові (наприклад, вітровий голос Чоловіка) і тактильні, фізичні асоціації (шумування крові, відчуття поцілунку). Усі ці прийоми витворюють цілісну картину внутрішнього світу «Ти» і є одним із основних прийомів імпресіоністичного стилю письма.

Блакитний колір, що з'являється у заголовку, має різне семантичне, інколи антитетичне навантаження, майже кожна важлива подія чи деталь «вифарбована» у нього [2, с. 205]. Описуючи головного героя Ти, автор говорить про *«блакить стоячих вод, оздоблених блідо-зеленою ряскою»*, *«...блакить безмежних глибин холодних океанів»*, *«блакить одвічної порожнечі»*. Зовсім іншим постає блакитний при описі Іни: *«В її душі була блакить свіжого весня-*

ного неба, блакить веселих квітів сонячної левади, омитих прозорою росою» [5, с. 198]. Якщо у Ти блакить «тьмава», холодна, бо його душа є «порожньою безодньою», а у Іни – світла, «осліплюче яскрава сонячна блакить», бо душа її відзначалась «повнотою осяйного змісту». Різні відтінки блакитного кольору спричиняються до різного його сприйняття. В основному ж блакить цього твору пов'язується з блакиттю героя Ти. Він притягував до себе абсолютно всіх людей, поглинав, як безодня, і в цьому помічницею була особлива блакить. Якщо Ти перебуває у пошуках чогось незвіданого, прагне до Мрії, то Іна видається більш «земною», прагне влаштувати і мати «земнее» щастя, бути з коханою людиною.

Саме безіменний, невідомий Ти є головним героєм. В.Гадзінський убачав у ньому узагальнений образ українського народу. І.Приходько і С.Журба зазначають, що вибір імен Я, Ти – це просто данина часу: «Тенденція до змалювання безіменних героїв була поширеною у 20-х роках, що, зокрема, спостерігаємо у повістях А. Головка та Г. Михайличенка» [3]. Можливо письменник обирає займенник «ти», щоб показати читачеві близькість героя-оповідача з героєм Ти, достовірніше передати його вчинки й почуття.

Подекуди дослідники тлумачать образи Я й Ти як розчленування головного образу твору: «Ти» – це стан трансу, де не існує почуттів (точніше вони настільки великі, що зливаються з чимось надзагальним і надреальним (блакить), а «Я» – це той же образ, але в стані раціо)» [3].

«Блакитний роман» Г.Михайличенка пропонуємо для аналізу магістрантам-філологам у контексті вивчення курсу «Художні системи в українській літературі ХХ-ХХІ століть». У процесі аналізу імпресіоністичної прози відбувається формування світогляду студентів, виховання високих моральних якостей та естетичних уподобань студентів. На думку Н. Волошиної, показниками естетичного розвитку особистості є емоційно-чуттєва розвиненість, уміння естетично сприймати й оцінювати предмети і явища навколишньої дійсності, творча активність особистості, сформованість її естетичних смаків та ідеалів [1].

Безперечно, твір складний для дослідження, проте вважаємо студентів уже достатньо підготовленими для такої діяльності, оскільки вони озброєні знаннями з філософії, культурології, теорії літератури, добре орієнтуються в подіях української історії ХХ століття, особливостях світового й вітчизняного літературного процесу. Про імпресіонізм як художню систему вони отримали знання з різних дисциплін, але викладач має переконатись у тому, що магістранти мають уявлення про імпресіонізм, художні особливості імпресіоністичних творів (потік свідомості, візії, марення, поезії в прозі, синтез мистецтв), основних представників у різних видах мистецтв. Це можна зробити під час лекційного заняття, присвяченого художнім системам імпресіонізму й експресіонізму. Лекцію доцільно провести в інтерактивній формі, вона може відбуватися в діалогічній формі з вкрапленнями студентських доповідей, з використанням елементів дискусії. Метою такої лекції буде систематизація і узагальнення знань студентів про імпресіонізм, виявлення і заповнення «білих плям». Викладач попередньо готує систему запитань і завдань, які стимулюватимуть розумову активність студентів, спонукатимуть їх до роздумів, дискусії.

- Визначте художні особливості імпресіоністичної прози. Як Ви вважаєте, імпресіонізм як літературний напрям належить до реалізму, модернізму чи є переходовим явищем?
- Визначте хронологічні межі українського літературного імпресіонізму. Хто з представників цієї художньої системи Вам відомий?
- З якими художніми системами межує імпресіонізм? Визначте спільні і відмінні риси імпресіонізму й експресіонізму.

Грунтовно проаналізувати сам роман студенти можуть під час практичного заняття. Тема: «Блакитний роман» Г. Михайличенка – феномен української імпресіоністичної прози».

Мета: ознайомитися з творчістю Г. Михайличенка, виділити характерні риси стилю письменника; визначити місце його творчості в українській літературі; розглянути «Блакитний роман» Г. Михайличенка як унікальний зразок українського імпресіонізму, визначити його жанрові та ідейно-тематичні особливості; схарактеризувати образи і символи твору.

План

1. «Блакитний роман» – вершина творчої еволюції Г. Михайличенка: історія написання і публікації твору, його автобіографізм.
2. Жанрово-композиційні особливості «Блакитного роману». Проблема визначення жанру твору.
3. Ідейно-тематичне тло твору.
4. Проблематика «Блакитного роману» Г. Михайличенка (філософські (загальнолюдські) проблеми, проблеми національного характеру).
5. Образна система «Блакитного роману»: образ Чоловіка; образ Іріс; образ Ясі; образ Ганки; образ Іни; образ героя «Ти»; образ оповідача.
6. Місце «Блакитного роману» Г. Михайличенка в історії української літератури.

Методичні рекомендації

Під час аналізу роману необхідно звернутися філософських концепцій З. Фрейда, К. Юнга, Ф. Ніцше, а також творчості художника-імпресіоніста М. Глуценка.

Ознайомтесь з життєвим і творчим шляхом Г. Михайличенка, зокрема, з його політичною діяльністю. Під час аналізу образної системи можна виконувати індивідуальні завдання-проекти, присвячені одному якомусь образу.

Зверніть увагу на хронотоп твору, кольористику, особливості композиції.

Додаткові запитання до студентів

1. У межах якої художньої системи, на Вашу думку, створений «Блакитний роман»? Доведіть свою думку.
2. Як відображено філософію життя і смерті в повісті?
3. Як, на Вашу думку, виявляється концепція психоаналізу З. Фрейда в образі головного героя? Схарактеризуйте особистість, змальовану Г. Михайличенком, з точки зору фрейдизму.
4. Якою є концепція кохання в «Блакитному романі»?
5. Чи існує можливість гармонізації особистості головного героя? Запропонуйте власну модель.
6. Поміркуйте над висловом М. Глуценка «Все живе після акту вмирає». Як він пов'язаний з «Блакитним романом» Г. Михайличенка та його ідеєю, проблематикою?
7. Зробіть характеристику «фонових» образів «Блакитного роману»: сфінкс, лотос, місяць, льох, дача. Яку роль вони виконують у творі?
8. Як і з якою метою Г. Михайличенко використовує кольори та їх відтінки?
9. Порівняйте «Блакитний роман» Г. Михайличенка і новелу «Intermezzo» М. Коцюбинського за сюжетно-композиційними особливостями, образом ліричного героя, засобами творення образів, стильовими особливостями.

Сподіваємося, що у процесі аналізу твору Г. Михайличенка відбудуться зміни у сприйманні студентами імпресіоністичних творів, поглибиться процес їх естетичного осмислення.

Список використаних джерел

1. Волошина Н.Й. З теоретичних засад естетичного виховання учнів засобами мистецтва слова / Н.Й.Волошина // Педагогіка і психологія. – 1996. - №3. – С.9-18.
2. Гладка І.С. «Блакитна троянда» Лесі Українки та «Блакитний роман» Гната Михайличенка: спроба компаративістського аналізу / І.С.Гладка // Учені записки Таврійського національного університету ім. В.І.Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Том 24 (63). - № 1. – Ч.2. – С. 204-208.
3. Журба С.С. Художній світ української імпресіоністичної повісті 20-х років ХХ ст. – Автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Тернопільський державний педагогічний ун-т ім. В.Гнатюка. – К., 1999.

4. Кузнецов Ю.Б. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX ст. (проблеми естетики і поетики). – Автореф. дис ... д-ра філол. наук: 10.01.01; 10.01.06 / НАН України. Ін-т літератури ім. Т.Г.Шевченка – К., 2004. – 40 с.
5. Михайличенко Г. Блакитний роман [Текст] // Березіль. – 1992. – №9 – 10. – С. 98-117.
6. Мовчан Р. Гнат Михайличенко і його проза [20-30-х рр. XX ст.] // Київська старовина. – 2000. – №4. – С.84-91.
7. Яремкович М.А. Проза Г.Михайличенка (особливості проблематики та поетики). – Автореф. дис ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 16 с.

The author tries to analyze the “Blue novel” by H. Myhaylychenko in the context of Ukrainian impressionistic prose of the twentieth century. She draws attention to the problem of defining genre, stylistic features of the novel, the originality of the image system. She proposes a model of analysis “Blue novel” by H. Myhaylychenko for philologists-undergraduates in universities, offers a practical lesson plan, a system of questions and tasks to study the impressionistic nature of the work.

Key words: *impressionism, novel, story, image, practice session.*

УДК 373.5.016:82.02

Нежива Л. Л.

СТАН СФОРМОВАНOSTІ ЗНАНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ ПРО ЛІТЕРАТУРНІ НАПРЯМИ

У статті висвітлено результати констатувального зрізу стосовно стану сформованості великостильової компетентності старшокласників. Під час анкетування учнів та виконання ними літературознавчих завдань було визначено рівень засвоєння різностильових творів українського письменства. Результати дослідження проілюстровано роботами старшокласників.

Ключові слова: *великостильова компетентність, літературний напрям, рівні сформованості знань і умінь, діагностика навчальних досягнень, констатувальний зріз.*

Ураховуючи набутки сучасного літературознавства, в шкільній літературній освіті все гостріше постає проблема вивчення літературних напрямів. Її актуальність уже не викликає сумнівів, оскільки вільне оперування великостильовими орієнтирами сприяє не тільки глибокому проникненню в сутність літературного твору, пізнанню його таїни, а й розширює межі діалогу з мистецтвом. Різні методичні аспекти вивчення літературних напрямів актуалізовано в працях учених, зокрема А. Градовського – компаративне вивчення бароко, романтизму, символізму, С. Жили – вивчення рис експресіонізму та імпресіонізму засобами кіномистецтва, А. Ситченка – стильовий аналіз художнього твору, Г. Токмань – методика систематизації інформації про літературний напрям у блоки, ефективні прийоми засвоєння теоретико-літературних понять та ін. Важливими в дослідженні визначеної проблеми є наукові праці Н. Волошиної, яка окреслила напрями збагачення естетичного досвіду читача літературознавчими ключами. Естетичні категорії великих стилів відбивають зміни образу світу й пояснюють оригінальність змісту і форми творів, тому не випадково в підручнику «Наукові основи методики літератури» окрему розвідку присвячено огляду літературного періоду з розкриттям творчих методів та провідних напрямів. У методичному алгоритмі вивчення оглядової теми, що запропонувала Н. Волошина, видається цікавим «визначення «нерва» і образу епохи, її літературної, музичної, образотворчої емблеми» [1, с. 115], що наштовхує на думку про необхідність унаочнення великих стилів знаковими ейдосами, які в майбутньому